

## YAZAR VE EDEBİYATIN İŞLEVİ VE İDEOLOJİK/TOPLUMSAL ROLÜ ÜZERİNE KURAMSAL BİR TARTIŞMA

### A THEORETICAL DISCUSSION ON THE IDEOLOGIC/COMMUNAL ROLE AND FUNCTIONS OF LITERATURE AND AUTHOR

### ТЕОРЕТИЧЕСКОЕ ОБСУЖДЕНИЕ ФУНКЦИИ АВТОРА И ЛИТЕРАТУРЫ ПО ПОВОДУ ИХ ИДЕОЛОГИЧЕСКОЙ/СОЦИАЛЬНОЙ РОЛИ

Vedi AŞKAROĞLU\*

#### ÖZ

İnsan davranışlarının kökeni konusunda birbiriyle çelişen pek çok görüş vardır. Sosyolojik, psikolojik, pedagojik, metafizik açıklamalar genel anlamda insan davranışlarını “özcü” ve “tözcü” şeklinde iki ana sınıflandırma altında ele alır. Özcü bakış açısı, genetik, sosyo-genetik ve dinsel motifler üzerinden açıklama yaparken, töz konusuna eğilen yorumlar ise genellikle eğitim, kültürel ortam, aile yapısı, deneyimler, sanat gibi insan ilişkilerine dayanan ve çoğu insan üretimi olan olguları öne çıkarır. Her iki görüşü de kapsayan eklektik yaklaşımlar da söz konusudur. Edebiyat, daha ziyade insanın duygu ve düşünce dünyasının şekillenmesi açısından önemli bir işleve sahiptir ve estetik, düşünsel ya da duysal etki yaratarak kurgulama yoluyla ikinci türden bir bakış açısına denk düşer. Romanlar, tiyatro oyunları, öyküler, şiirler ve diğer edebi kurgular vasıtasıyla dili kullanarak insanın biçimlendirilebileceğini, davranışlarının değiştirilebileceğini, kişiliğin oluşturulabileceğini, hatta düşüncelerinin, bakış açılarının, ideolojisinin, inançlarının ve dünyayı algılama biçimlerinin de yeniden tasarlanabileceğini gösterir. Bu açıdan edebi yapıtlarla, yazarın/şairin toplumsal bir etkisi ve işlevi ortaya çıkar. Küreselleşmenin başat unsur haline geldiği çağımızda, edebiyatın ölümü üzerine ağıtlar yakmaya başlanmış olsa da her çağın kendine özgü bir ruhu vardır. Edebiyat da çağa uygun biçimde kendini küllerinden yeniden doğurmuş ve yeni biçimler ve teknikler altında yeniden kurmayı başarmıştır. Bu makalede, edebiyatın birey ve toplum yaşamında üstlendiği roller ve işlevler ekseninde, yazar, şair, sanat, edebiyat, ideoloji, toplumculuk, estetik değerler gibi pek çok öge kuramsal bir şekilde tartışılacaktır.

**Anahtar Sözcükler:** *Edebiyat, İdeoloji, Toplum, Birey, Kurgu, Kişiliğin Biçimlendirilmesi, Edebiyatın Etkisi*

\* ORCID: [0000-0002-7060-4139](https://orcid.org/0000-0002-7060-4139), Doç. Dr., Giresun Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü, [vaskaroglu@gmail.com](mailto:vaskaroglu@gmail.com)

**ABSTRACT**

There are many conflicting views on the origin of human behaviour. Sociologic, psychologic, pedagogic and metaphysic explanations handle human behaviours under two main topics as “genaologic” and “materialistic”. The first view centers its arguments around genetics, socio-genetics and religious narratives, whereas the second brings forth such phenomena as education, cultural atmosphere, family structure, experiences, and art, which are based on human relations and man-made. There are, of course, eclectic approaches, which try to combine both classifications. Literature has an important function in the shaping of human emotions and ideas, which makes it akin to the second view as it creates an aesthetic, ideologic and emotional effect through constructing fictional themes, plots and characters. By means of novels, theater plays, stories, poetry and other fictional genres, literature shows that through the use of language, humans can be shaped, their behaviours can be transformed, identities can be designed, and their ideas, points of view, ideologies, beliefs and the way they perceive the world can be constructed. In this regard, the effect and functions of literary works, poems and authors become visible. In our age, where globalisation has become the main dominant reality, although some began to mourn upon the death of literature, every age has its own soul. Literature, like other fields, has also created itself from its own ashes, and managed to construct its identity adopting new approaches and techniques. In this article, such concepts as author, poet, art, literature, ideology, communalism, aesthetic values will be theoretically discussed with a view to the roles and functions of literature in the lives of individuals and community.

**Key Words:** *Literature, Ideology, Society, Individual, Fiction, Identity Construction, Literary Influence*

**АННОТАЦИЯ**

Имеются множество противоречивых взглядов по поводу происхождения человеческого поведения. Социологические, психологические, педагогические и метафизические объяснения обычно рассматривают человеческое поведение по двум основным классификациям: “эссенциалистское” и “субстанциальное”. В то время, как эссенциалистская точка зрения дает объяснения, основанные на генетических, социально-генетических и религиозных мотивах, интерпретации, касающиеся предмета, обычно подчеркивают факты, основанные на человеческие отношения, таких как образование, культурная среда, структура семья, опыт, искусство; которые, в основном, созданы людьми. Существуют также эклектические подходы, охватывающие оба взгляда. Литература играет важную роль в формировании мира чувств и мыслей человека и соответствует второму типу перспективы и посредством художественной литературы, создавая эстетический, интеллектуальный или сенсорный эффект. Он показывает, что используя язык в романах, театральных постановках, рассказах, стихах и других литературных произведениях можно формировать человеческий дух, изменять человеческое поведение, личности и даже их мысли, взгляды, идеологию, убеждения и способы восприятия мира. В этом отношении социальный эффект и функция писателя/поэта проявляется в литературных произведениях. В нашу эпоху, когда глобализация стала доминирующим фактором, не смотря на то, что начали оплакивать смерть литературы; всё таки, можно сказать, что каждая эпоха имеет свой дух. Литература также возродилась из пепла в соответствии с эпохой и сумела восстановить себя в новых формах и методах. В нижеследующей статье многие элементы, такие как писатель, поэт, искусство, литература, идеология, социализм, эстетические ценности, будут

## Yazar ve Edebiyatın İşlevi ve İdeolojik/Toplumsal Rolü Üzerine Kuramsal Bir ...

теоретически обсуждаться основываясь на стержень ролей и функций, которые литература берёт на себя в протяжении жизни человека и всего общества.

**Ключевые слова:** *литература, идеология, общество, личность, художественная литература, формирование личности, влияние литературы.*

Yazar<sup>1</sup> kimdir? Çağın gelişen olaylarının etkisinde kalarak, sıradan bir insan gibi, siyasi söylemlere, politikacıların anlattıklarına, gazetelerde yazılan ya da görsel medyanın sunduğu biçimlendirmelere göre şekillenen bir nesne midir? Yoksa yarattığı yapıtlarla kitlelere ilham veren, toplumun kültürel, sosyal ve siyasi yönelimlerini şekillendiren, mevcut durum ile geçmişin eleştirel okumasını yapan ya da gelecekle ilgili yeni varoluş biçimleri önerebilen ve böylece etkilenmeden ziyade etkileme işlevi gören bir özne midir? Bu soruların yanıtları, yazarın toplumsal konumu, siyasal duruşu ve tarihsel süreçlerde oynadığı rol göz önünde bulundurularak verilebilir.

Yazar, gelişim gösteren, sürekli yeninin peşinde olan, bulunduğu çağın ötesini görebilen, mümkün olabilecek ve hatta imkânsız olanı bile çağdaşlarından önce hissedebildiği ölçüde önemli ve etkili olur. Bulduğu çağın özelliklerini sıradan insanlardan, kimi zaman da o dönemin siyaset ve fikir adamlarından bile daha iyi irdeleyebilen bir konumda olduğu sürece tarih sahnesinde önem kazanmış ve hak ettiği yeri alabilmiştir. Ürettiği yapıtlar kimi zaman ilkel insanın hayatı anlaması ve anlamlandırması için bir araç, kimi zaman da dini otoritenin pekiştirilmesi için muazzam bir güç olmuştur. Bazen kitlelerin hoşnut olmadığı yaşam koşullarını ve mevcut düzeni değiştirecek araç ve hatta insanın günlük sıradanlıkta yaşayamadığı, tatmin edilmemiş gereksinimlerinin gidericisi ve yoksulluk/yoksunlukların yerini alan bir alternatif olasılığını ortaya koymuştur.

Antik Yunan döneminde, ana edebi tür şiir ve tiyatroydu. Euripides, Aiskhylos ve Sophocles gibi oyun yazarlarının ürettiği trajedi ve Aristophanes'in komedileri o dönemin yapısına kimi zaman eklenen kimi zaman da eleştirerek karşı duran yapıtlardı. Bu yüzden, edebiyatın gerekliliği işlevsel açıdan ele alınmaktaydı. Platon "idea" ve "form" kavramlarını öne atarak, taklit öğesinin sahteliğine vurgu yapmaya girişir. Taklit özden bir uzaklaşma olduğundan şairin yaptığı gerçeğin çarpıtılması oluyordu, bu yüzden Platon edebiyatı ve genel anlamda sanatı zararlı bulur. Onun öğrencisi Aristo ise hocasının aksine trajedi ve komedi türlerine eğilerek, ikisi arasında bir ayrıma gider. Ona göre trajedi, örnek kişileri, olayları uygun bir dille ve ahlaki amaçla ele aldığı için çok önemli bir eğitim işlevi görürken, uygunsuz olan kişileri, konuları uygunsuz bir dille işleyen komedi ise ahlaki açıdan zararlı bir işleve sahiptir. Her iki filozofun yaklaşımı edebiyatın işlevleri üzerine odaklanır.

Dönemin edebiyat-ahlak ya da edebiyat-siyaset ilişkisine yönelik, özellikle edebiyatın ahlak kurallarının öğretilmesi ve düzenin pekiştirilmesi için kullanımına örnek olarak Sophocles'in yazdığı "Oedipus Rex" (Kral Oedipus) gösterilebilir. Oyunun başında, güçlü ve sevilen bir kral olarak görülen Odipus'un sarayının önüne halk toplanır. Koro vasıtasıyla sıkıntılarını, isteklerini aktaran ve düşüncelerini ifade

<sup>1</sup> Yazar sözcüğü, bundan itibaren edebi yapıt üreten şair, masalçı, öykü yazarı, oyun yazarı, ozan vb. tüm kişileri kapsayacak anlamda kullanılacaktır.

eden halk, Thebes'te (Tebai) yaşanan büyük felaketin çözülmesini ister. Çocuklar ölü doğmakta, hayvanlar telef olmakta, ekinler kurumaktadır. Bu durum tanrıların bir laneti ile açıklanır. Tanrıların oluşturduğu düzene karşı gelmek, ölümlülerin iradelerini ortaya koyması ya da hiyerarşik düzenin ihlal edilmesi karşılığında bir felaket getirecektir. Bu düşünce ile birlikte, oyunun olay örgüsü giderek geçmiş zamana doğru açılır ve olaylar sürekli doğaüstü güçlerle bağlantılı olarak izleyiciye aktarılır. Ahlaki ve hiyerarşik düzenin sürdürülmesi için oyunda edebiyatın kullanımını maddeler halinde şu şekilde gösterilebilir:

- *Kral Laius ve Kraliçe Jocasta'ya tanrılardan bir kehanetin iletilmesi.* Tanrı kavramının, hiyerarşik düzende kral ya da kraliçeden çok daha üstte olduğu ve her şeyi belirleyen, Apollon, Poseidon ya da Zeus gibi tanrıların oluşturduğu kozmogonik düzenin asla bozulmaması, onlara karşı çıkılmaması gerektiği hissettirilir.

- *Kehanet: kral ve kraliçenin doğacak çocuğu babasının katili ve kardeşlerinin babası olacaktır.* Kader anlayışının yansıması olan kehanet, önceden bazı şeylerin belirlenmiş olduğunu ve buna karşı çıkılamayacağını göstermesi açısından önemlidir. İnsanın evreni oluşturan tanrısal, metafizik güçler karşısında çaresiz olduğunu, güçsüzlüğünü ve kaderinin kaçınılmazlığını gösterir. Kehanetin içinde yer alan düşünce ensest kavramına denk düşer. Bu ilişki, toplumsal ahlak yasalarının en büyük suç olarak gördüğü durumdur. Bu yüzden, bilinçaltına yönelik, oyunun içinde sunulan bu yaklaşım, korku, dehşet ve tiksinti duygusunu uyandıracak biçimde işlenir.

- *Kehanete karşı çıkış.* Bu, mevcut düzene karşı bir başkaldırıdır. Düzene yönelik herhangi bir meydan okuma, asla cezasız kalmayacaktır. Zaten, yeni doğan çocuğun öldürülmemesi kehanetin gerçekleşmesi için uygun bir zemin oluşturur.

- *Kehanetin gerçekleşmesi.* Tanrıların önceden bildirdiği olaylar kahinin ağzından aktarılmıştır ve bunlar Laius, Jocasta ve Odişus'un içinde olduğu ama asla fark etmedikleri bir biçimde gerçekleşir. Odişus, komşu ülkeye gitmeye karar verir. Yolda yaşlı bir adam ve uşakları ile karşılaşır. Yol verme tartışması bir kavgaya dönüşür. Odişus kendisine saldıran askerleri ve yaşlı adamı öldürür. Thebes'e gelir ve kenti kuşatan Sfenks'in bilmecesini çözerek onu yener ve şehri kurtarır. Halk onu hemen sahiplenir ve yeni ölen krallarının yerine Odişus yeni kral olur. Jokasta ile evlenir ve ondan çocukları olur. Bu olay örgüsü yoluyla, ekonomik ve siyasi düzenin yansımasını sağlayan kozmogonik, dini düzenin insanın iradesi ve gücünden daha güçlü olduğu gösterilir. İnsanlar ne yaparlarsa yapsınlar, kendileri için tanrılar tarafından yazılan kaderden asla kaçınamazlar. Böylece, düzene karşı çıkma düşüncesinin insanların bilinçaltında "*başarısızlığa mahkum olacak*" şekilde işlenir.

- *Tanrıların gazabı.* Sosyal düzen bozulmuştur. Ensest ilişkinin sonucu her yerde hastalıklar, kıtlıklar, kuraklıklar ve kırgımlar baş göstermiştir. Düzenin bozulması insanın eliyle gerçekleşmiştir ve bu yüzden tüm ülke bunun bedelini öder. İnsanların bilinçaltına yönelik yapılan çağrı düzen korunmadığı zaman tüm insanların yıkıma uğrayacağı, yoksullaşacağı, hastalanacağı, kıtlıkla karşılaşacağıdır. Bu yüzden düzeni bozan her kimse onun bulunup cezalandırılması gerekir.

## Yazar ve Edebiyatın İşlevi ve İdeolojik/Toplumsal Rolü Üzerine Kuramsal Bir ...

• *Düzenin yeniden kurulması.* Sorgulamalar sonucunda, kahinin de yardımıyla düzenin bozulup kaosun ortaya çıkmasına neden olan kişinin Odipus olduğu ortaya çıkar. Düzenin tekrar kurulması için tanrılara karşı çıkanın tanrıların emrettiği şekliyle cezalandırılması gerekir. Odipus kendi cezasını kendi elleriyle uygular. Kendi gözlerini söker, atar. Sonra bir zamanlar kralı olduğu ülkeyi hem çocuğu hem de kardeşleri olanlarla birlikte terk eder. Odipus'un cezaya itiraz etmesi bir yana kendi kendini cezalandırması, düzene karşı çıkışın kaçınılmaz olarak cezalandırılacağı düşüncesini meşrulaştırma yöntemidir. O kadar kanıksanmış bir düzen vardır ki cezanın tanrılar tarafından verilmesine gerek yoktur. Düzenin sağlayıcısı olan kral Odipus, düzeni bozan kendisi bile olsa cezasını verecektir. Böylece tanrısal düzenin kutsiyeti, gücü pekiştirilmiş ve insanlara doğru ahlaki davranış öğretilmiş olur.

Edebiyatın ahlak, din öğretimi ya da düzenin, hiyerarşinin korunması ve pekiştirilmesi için bir araç olarak kullanılmasına dayanan yaklaşım, farklı biçimlerde çağa uygun bir şekilde yeniden uyarlansa da günümüze kadar gelmiştir. Antik Yunan ve Roma dönemlerinde, mitolojik kozmogoninin temsil ettiği tanrısal düzeni, ahlaki ve insan niteliğini işleyen edebiyat, Orta Çağ Avrupa'sında Hıristiyanlık öğretisinin emrine girmiştir. Dinin etkisinde ve dini etkileyen edebi yapıtların yöntem olarak kullandığı sanat aracı alegori idi. Bir kavram insan biçimine sokulurdu. Bu insan tek boyutlu bir bakış açısı ile sunulur ve insanın sadece o yönünü imlerdi. Davranışları, söyledikleri temsil ettiği değer ile örtüşür, belirli bir olay örgüsü içinde ise diğer alegorik figürlerle iletişime sokulur ve iyi-kötü, güzel-çirkin, sadık-hilekar, sabırlı-aceleci, dindar-kafir vb. karşıt değerler karşısında okuyucunun bir taraf tutması sağlanırdı. Olay örgüleri basit bir yapıya sahipti ve yazarın ön plana çıkartmak istediği değer hep doğru davranışı sergileyen taraf olarak sunulurdu. Bu durumlarda, özellikle estetik, felsefi ya da eleştirel yönü zayıf olan tiyatro izleyicisi ya da okur, sunumun taraflılığını görme şansına pek sahip olmadığından kendisine sunulan durumu mutlak doğru olarak idrak ederdi.

Ortaçağ Avrupa'sının dine dayalı ötekileştirici yaklaşımları, koyu bir Hıristiyan düşüncesine dayanmaktaydı ve sadece düzenin sürdürülmesine aracılık yapabilecek "miracle" (mucize), "morality" (ahlak) oyunlarına dayanan, İsa'nın ve havarilerinin hayatını işleyen yapıtlara izin verilmekteydi. Dönemin genel edebi anlayışını göstermesi açısından, İngiliz edebiyatında önemli bir yere ve etkiye sahip bir örnek verilmesi düşüncenin taraflılığı göstermesi bakımından önemlidir. John Bunyan tarafından, dini alegori türünde yazılmış olan "The Pilgrim's Progress" ("Hacı'nın Yolu") adlı yapıt şu şekildedir:

Yapıtta bir anlatıcı vardır ve anlattığı olayın bir rüyadan oluştuğunu aktarır. Anlatıcı tek başına doğanın içinde uyuyakalır ve rüyasında Christian (Hıristiyan) adında bir adam görür. Bu adam derin ruhsal sıkıntılar içindedir. Doğaüstü bir rehber olarak ortaya çıkan Evangelist, Christian'ın yanına gelir ve onun Yıkım Şehri'ni terk etmesi gerektiğini söyler. Evangelist, "Kurtuluş"un Zion Dağı olarak bilinen Kutsal Şehir'de olduğunu belirtir. Bunun üzerine, Christian ailesini kendisine eşlik etmek için ikna etmeye çalışır, ama başarısız olur. Yola koyulduğunda karşısına birçok zorluk çıkar. İlk olarak, Umutsuzluk Bataklığı'na saplanır, fakat oradan kurtulmayı

başarır. Dünyevi Bilge ile karşılaşır ve bilge ona dinden ayrılarak, dünyada mutlu bir yaşam sürmesi konusunda nasihatte bulunur. Bunu reddeden Christian İyiniyet'in evine sığınır. İyiniyet, ona Tefsirci'nin evine uğramasını salık verir. Christian, Tefsirci'nin evine uğrar ve inanç konusunda çok önemli bilgiler kazanır.

Kurtuluş yüksek ve aşılması zor duvarlarla çevrilidir ve Christian duvarların etrafında yürürken birdenbire Hz. İsa'nı mezarını ve haç'ı görür. Bunu gördüğü anda, sırtında taşıdığı büyük yük omuzlarından düşer. Orada, doğüstü güçleri temsil eden Ziyalı Kişiler vardır ve onlardan birisi Kutsal Şehir'e Christian'ın girişini sağlayacak olan bir giriş kağıdı verir. Ancak Christian uyuyakalır ve kağıdı kaybeder. Kurtuluş'a ulaşabilmesi için çok önemli olan kağıdı kaybettiği için Christian kendin suçlar ve dövünmeye başlar. Geldiği yolu tekrar araştırarak, kağıdı bulmayı başarır. Yoluna devam eder ve Güzellik Sarayı'nın içindeki dört kadınla karşılaşır. Oraya sığındığında, kadınlar ona yemek verir ve ona sarılırlar. Aşağılanma Vadisi'ni aştıktan sonra, Christian kendisini öldürmeye çalışan Apollyon canavarı ile karşılaşır. Christian elindeki kılıcı çeker ve canavarı öldürmeyi başarır. Çöle benzeyen Ölümün Gölgesi Vadisi'ni aşarak Kutsal Şehir'e yönelir.

Şehre varmadan önce, kendi memleketinden tanıdığı İnançlı ile karşılaşır. Onlara, Geveze adında üçüncü bir hacı katılır. Christian Geveze'yi azarlar ve onu kovar. Bu arada Evangelist onların yanına varır ve onları ahlaksızlığın kol gezdiği Kibir kasabası hakkında uyarır ve ya Christian ya da İnançlı'dan birisinin bu kasabada öleceğini söyler.

İki hacı kısa süre içinde Kibir kasabasına varır ve oranın ünlü pazarını gezmeye başlar. Onları baştan çıkarmaya çalışan kasaba halkına direnirler ve bu yüzden halk onlarla alay eder. Kasaba halkı, kendi yerel inançlarına hakaret ettikleri gerekçesiyle Christian ve İnançlı'yı hapse atar. Yargılanan ikiliden İnançlı kendini savunur, fakat idam edilir. Christian tekrar hapse atılır. Hapisten kaçmayı başarır ve yolculuğuna devam eder.

Yolda, Umutlu adında başka bir yolcu ile tanışan Christian onunla iyi anlaşır. Yolda, karşılıklarını dini dünyada çıkar sağlamak amacıyla kullanan bir yolcu çıkar, ama Christian onun arkadaşlığını reddeder. İkili Rahatlık düzlüğüne ulaşır ve orada iyi bir hatip olan Demas adlı bir kişiyle karşılaşır. Demas onların aklını gümüşle çelmeye çalışır, ama iki hacı adayı oradan ayrılır. Geceyi geçirmek için, Şüphe Kalesi'ne sığınan ikilinin karşısına kalenin sahibi Dev Umutsuzluk çıkar. Onları tehdit eden Dev Umutsuzluk, karısının da yardımıyla onları ele geçirir, hapseder ve onlara işkence eder. Christian ve Umutlu Vaat'in anahtarının kendilerinde olduğunu anımsarlar. Vaat'in anahtarı Şüphe Kalesi'nin tüm kapılarını açabilmektedir, böylece her ikisi de oradan kaçmayı başarırlar.

Yollarına devam eden Christian ve Umutlu Kutsal Şehir'in yakınlarında Nefis Dağları'na yaklaşır. Bilge çobanlarla karşılaşan ikiliye, çobanlar Hata ve İhtiyat adlı tehlikeli dağlar konusunda uyarıda bulunurlar. Bu dağlarda, daha önceki hacılar hayatlarını kaybetmiştir. Çobanlar ikiliye Dev Umutsuzluk tarafından kör edilen birçok kişinin yakınlardaki mezarların arasında nasıl dolaştıklarını gösterirler. Aynı

## Yazar ve Edebiyatın İşlevi ve İdeolojik/Toplumsal Rolü Üzerine Kuramsal Bir ...

zamanda ikiliye kestirme yollara sapmamaları gerektiğini söylerler çünkü kestirme yollar onları cehenneme götürebilir.

İki hacı Cehalet'le tanışır. Cehalet iyi bir yaşam sürmenin insanın dini inancını kanıtlaması için yeterli olduğunu düşünen parlak bir gençtir. Christian onu azarlar ve Cehalet onların yolundan ayrılır. Daha sonra, Yalakalık ile karşılaşır ve Yalakalık onlara bir ağ ile tuzak kurar ama başarılı olamaz. Tanıştıkları diğer bir kişi ise Tanrıtanımaz'dır ve onlara Kutsal Şehir'in var olmadığını anlatmaya çabalar. Ona da kulak asmayan ikili uyku veren Büyülü Topraklar'dan geçmeye çalışır. Uykuya yenik düşmemek için Umutlu'nun günahkar geçmişini ve dini inançlarını tartışır ve orayı aşmayı başarırlar.

Christian ve Umutlu neşe içinde Kutsal Şehir'in bulunduğu Beulah ülkesine varırlar. Her yer çok güzel çiçekler ve meyvelerle dolup taşmaktadır. Burada biraz dinlendikten sonra, şehrin kapısına ulaşmaları için köprüsü olmayan bir nehirden geçmek zorundadırlar. Christian nehri geçmeye çalışırken boğulmaya başlar, fakat Umutlu ona Hz. İsa'nın sevgisini anımsatır ve böylece güvenli bir şekilde nehirden çıkmayı başarır. Kutsal Şehir'in sakinleri ikiliyi neşe içinde karşılar. Böylece anlatıcının rüyası mutlu bir şekilde sona erer. Yapıtın diğer bölümleri de bulunmaktadır, ancak dini öğretilerin merkeziliğini ve ötekileştirici yapısını ortaya koymak açısından sadece bu bölüm üzerinde durulacaktır.

Alegorik figürlerin işlenmesi yoluyla, John Bunyan'ın *The Pilgrim's Progress* yapıtı okurlarına ve tiyatro olarak sergilendiği için izleyicilerine din inancının hangi niteliklere sahip olması gerektiği konusunda bilgiler verir. Yedi ölümcül günahtan bahsedilir ve her birisinin sahip olduğu olumsuzlukların neler olduğu aktarılır. Hangi değerlerin iyi olduğu ve benimsenmesi gerektiği izleyiciye gösterilir. Böylece, edebiyat yoluyla dini ve ahlaki öğretiler yine düzenin ve hiyerarşinin sürdürülmesi için bir araç olarak kullanılmış olur.

Siyasal ya da ahlaki bilgilendirme aracı olarak edebiyat yeni sayılmaz. Ayrıca alegori de uzun zaman boyunca bunun ifadesinin aracı olarak kullanılmıştır. Fakat burjuva çağ öncesi edebiyat, dine ve ayinlere bağlı olduğundan, yaşam pratiğinden bağımsız olmak gibi bir iddiası yoktu, dolayısıyla 'gerçeklik parçaları'nın alegorik temsili, bir kurumsal meydan okuma olarak aynı etkiye sahip değildi. Feodal düzenin eşlikçisi şeklinde ortaya çıkan eski edebi, felsefi ve düşünsel mirasın yeniden keşfedilmesine dayanan akım Klasizm (kimilerine göre Neo-Klasizm), evrensellik ilkesini öne çıkartarak, toplumsal hiyerarşinin, feodal düzenin, dinin konumunu belirlemeye ve düzenin sürmesini sağlamaya girişir. Akımın ilkelerini en iyi biçimde dile getiren kişi, *An Essay On Criticism* adlı yapıtıyla Alexander Pope'tur. Burada sadece edebi eleştirinin ve şairliğin nasıl olması gerektiği üzerine düşüncelerini sunmaz. Yapıtta anlatılan her türlü olumlu nitelik evrensel insan iyiliğini imleyen, Hıristiyanlığın da yapılmasını uygun görmediği ya da tavsiye ettiği değerlerdir. Pope yedi ölümcül günahın bir bölümünü işleyerek, edebiyat eleştirmeni ile şairin nasıl yaklaşım göstermeleri gerektiğini ortaya koyar. Böylece, edebiyat eleştirisi, şairlik ve ahlaki, dini düzen arasında bir bağlantı sağlanmış olur.

Klasizm (ya da Neo Klasizm) akımının en çok övdüğü değer olan evrensellik ve hümanist değerler, batıya ve Hıristiyanlık dinine özgü bir yerellik taşır.

Shakespeare'dan önce, evrenselliği dini düzenin yeni akılcılıkla birleşimi gibi gösteren yaklaşımlara örnek olarak John Milton'un *Paradise Lost* yapıtı örnek olarak gösterilebilir. Yaradılış mitinin yeniden kurgulanması olan yapıtın içinde günah, varlığın amacı, dinin nitelikleri vb. pek çok öge ilahi düzenin göstergeleri olarak kullanılır. Dönemin en önemli edebi türü tiyatroydu ve bu yüzden Cristopher Marlowe'un trajedi türündeki yapıtı *Doctor Faustus* yine hiyerarşik düzenin işleyişine yönelik önemli öğretiler içeren bir yapıt olarak karşımıza çıkar. İnsanın evrendeki konumunu, ölüm izleği etrafında şekillendiren Marlowe, dönemin giderek daha baskın rengine dönüşen, akılcılık, sorgulama, bilim gibi unsurları oyunun içine dahil eder. Faustus karakteri bir bilim insanıdır. Bilime ve öğrenmeye aşırı düşkündür. Deneyler yapmakta, edebiyatla ilgilenmekte, insan ruhunu çözmeye, anatomisini anlamaya, doğa kanunlarını irdelemeye çalışmaktadır. Ama ölümlü olma gibi bir zaafı vardır. Ölümün kendisinden çok, merakını gideremeyecek, daha fazla şey öğrenemeyecek olmaktan korkar. Faustus, sınırsız bilgiye aç biri olarak betimlenerek, aslında yeni Rönesans insanının temsiline dönüşür ve onun dünyası dini otoritenin yerine aklın ve bilimin geçmesi anlamına gelir. Ancak, Marlowe onun bu özelliklerini olumlar gibi görünse de karşısına Mephisto'yu çıkartarak aklın ve bilimsel açlığın ölümcül günahlardan biri olan kibir ve açgözlülük ile bağlantısını kurar. Mephisto, Faustus'un kendisine ruhunu satması karşılığında ona çok uzun bir ömür ve bilgiye sınırsızca erişme olanağı verecektir. Bilgiye susamışlık, bilimsel merak, akıl ile şeytanın özdeşleştirildiği oyunda, sırf bilimsel merakını gidermek için Faustus ruhunu şeytana satar. Oyunun içinde Faustus'un hangi açlıklarını giderdiği aktarılır ve oyunun sonlarına doğru pişmanlık duyması, tanrıdan af dilemesi anlatılır. Bu oyun vasıtasıyla, dini otoritenin, hiyerarşik düzenin aklın karşısında daha önemli güçler olduğu ve aklı yüceltmenin, bilimsel merak duymanın ruhunu şeytana satmakla eşdeğer olduğu bilinçaltına işlenmiş olur.

Farklı dönem ve anlayışlara uygun biçimde verilen örneklerden anlaşılacağı üzere, yazar bir siyasetçi ya da yapıtları bir siyasi söylem değildir. Ancak, hem kısa hem de uzun vadedeki etkisi, çağları kapsayan kalıcılığı, üslup, işleniş tarzı ve estetik nitelikleri ile edebiyat insanı yönlendirici ya da toplum kurucu özelliindedir. İnsanın hayal gücünü harekete geçirebilmesi ya da sıradan bir olayın ya da nesnenin sıra dışı bir şekilde sunumu ve farklı bakış açıları getirmesi bakımından, çoğunlukla kışkırtıcı olarak sunulan siyasi hitap ve söylemlere göre, hem edebiyat hem de yazar daha büyük bir etkiye ve dönüştürme becerisine sahiptir. Bir yaratım girişimi olarak edebiyat genellikle durağanlaşmaz, ancak kurumların, kişilerin hizmetine girebilir. Edebiyatın devingen özelliği sürekli yeninin arayışı içinde olmasından kaynaklanır. Bir kısır döngü şeklinde, çembersel bir hareket halindedir. Yeni yaratır, yeni bir algı kurar ve dönüştürmeye başlar. Ortaya yeni çıkan 'yeni', kısa süre içinde 'eski'ye dönüşür. Dolayısı ile eskileşen yeninin, yenileşen eskiye dönüşmesi gerekir: eskiyen dönüştüğünde, bu eski haline yani ilk biçimine bir dönüş değildir. Bu değişimin hızı ve niteliği edebiyatın saf yaratım dışında hangi amaçlar için ne kadar büyük bir güç tarafından kullanıldığına bağlıdır. Kısaca edebiyatın yenilenmesi veya eskimesi yazarların oluşturdukları yeni bir dünya algısının ideolojik yansımasında yatar. Buradaki sorun edebiyatın siyasallaşması ya da ideolojinin edebiyata dönüşmesidir.



## Yazar ve Edebiyatın İşlevi ve İdeolojik/Toplumsal Rolü Üzerine Kuramsal Bir ...

Edebiyat ideoloji değildir, ama ideolojilerin itici gücü ya da temelini oluşturan ana unsur olarak karşımıza çıkabilir. *“Sanat tek başına doğruluk ve özgürlük getirecek bir dirilişi sağlayamaz ama, sanat olmadıkça bu diriliş biçimini bulamaz, bulamayınca da hiçbir şeye benzemez. Kültür ve onun gerektirdiği bağıntılı özgürlüğün bulunmadığı toplum ne kadar düzenli olursa olsun bir vahşi ormandır. Onun için de her gerçek sanat yaratışı yarın için bir muştudur”* (Camus, 1998:60).

Bu bağlamda, Neo Klasizm ilkelerinin feodal yapıyla bağlantılı değerler dizgesi sunduğu dünya yavaş yavaş dönüşür. Feodal düzen toprağa dayalı bir yaşam önerisiydi. Sanayinin gelişmesi, teknolojik buluşlar, yeni hammadde erişimi birçok sanayi girişimini ortaya çıkarır. Sanayide çalışacak insan gücüne daha fazla ihtiyaç duyulur. Ticaret, girişim, üretim, pazarlama gibi unsurlar ekonomik düzenin yeni unsurlarını beraberinde oluşturmaya başlar. Artık toprak sahiplerinin, lordların, kralların, onları destekleyen kilisenin ve tarımın yerini kapitalistler almıştır. Kırsal yerlerden kentlere göçler başlar. Yeni bir yaşam tasarımı oluşur. Kentlerin içinde ekonomik varoluş mücadelesine giren işçilerin, kadın ve çocuk çalışanların yeni dünyasıdır bu. Ancak ekonomik açıdan yükselen sınıf kapitalistler olsa da henüz yeni düzenin efendisi onlar değildir ve girişimlerinin özgürleşmesi için güç ve iktidarı ele geçirmeleri gerekir. Onların yeni bir insan tipine, yeni dünya kavrayışına, yeni bir düzene gereksinimleri vardır ve bu yenilik eskinin reddine dayanmalıdır. Roman türü tam da bu arayışın bir sonucu olarak ortaya çıkar; kitlelere hitap eden çoğulcu tiyatronun ve şiirin yerine bireyi işleyen ve onun dünyasına hitap eden roman bireyciliğin yükselişine karşılık gelir. Bunun için Romantizm ve daha sonrasında Realizm akımları hem şiir hem de roman türünde bireyi işleyerek, özgürlük, eşitlik, adalet kavramlarını ileri sürer, bireyi kutsar, ama aynı zamanda kapitalist dünya görüşünün ve değerler dizgesinin benimsenmesini sağlar.

Edebiyat anlamdır, hayatı anlama ve anlamlandırma. Anlamsız olan sadece karışıklık, insanın doğasına ters düşer, korku ve karamsarlık yaratır. Bu yüzden insan her zaman çevresini, doğayı, kendi cinsini, evreni, maddeleri, sosyal olayları anlamak ve kendi güvenliğini öne çıkararak içinde yaşanılabilen bir dünya yaratma çabasına girmiştir sürekli. Romantizm, insanın duygularına yönelerek kendini anlaması için bir vasıta oluşturmaya çalışmıştır. William Wordsworth ve Samuel Taylor Coleridge’in İngiliz edebiyatında romantizmin temellerini attığı yazılarında birey, doğa, yalın dil, duygular, coşku, hayal gücü, özgürlük gibi değerler öne çıkartılır. Şiirlerde doğa içinde insan betimlemeleri, insanın iç dünyasına eğilerek onun duygularını tanımlamayı, özgürlük duygusunu ve bireyin benzersizliğini işlemeye girişir. Romantik şairlerin işlediği düşünceler sadece akılla ilgili olmamalıydı. Şairlerin bu dünyayı güzelleştirmesi de gerekmektedir. Bu güzel kılma eylemi ise, ancak insanın hem kendi doğasını anlaması ve sosyalleştirmesi, hem de üzerinde olumsuz etki yapan, sosyal, kültürel, siyasi ya da ekonomik koşulların giderilmesi ile mümkündür. Bu yüzden romantik şiirler dokunulmamış doğayı, görülmemiş mekanları, daha önce betimlenmemiş duyguları güzel eğretilemeler, yeni imgeler yoluyla estetize etmeye başlarlar. Sanayileşmenin ortaya çıkardığı kentleşme, yığınların göçü, işsizlik, çalışma koşullarının kötülüğü, yoksulluk, barınma sorunu gibi olumsuzlukların üstünü örtecek nitelikte edebi yapıtlar üretirler.

Wordsworth gibi yeni kapitalist düzenin savunucusu olan Lord Byron ve Percy Bysshe Shelley de romantizmin daha ileri biçimlerinde deneyci şairler yazar. Gerçeklikten kopuşun ve düş dünyasına sığınmanın önerileri olan fantastik mekanların, doğaüstü kişilerin ve olayların işlenmesi öne çıkar. Romantik şairlerin bu eğilimine örnek olarak “Ode On A Grecian Urn” verilebilir. Bu şiirde, bir mezar kabartmasına dikkat çekilerek Yunan döneminde betimlenen bir ilkbahar festivali işlenir. İki aşkın dudakları birbirini öpecek kadar yakın durmaktadır ama birbirine dokunmamıştır. Şair, tensel amaca ulaşmış birleşmenin mi yoksa gerçekleşme olasılığını sürekli bir şekilde hissetmenin mi daha güzel olduğu üzerinde durur. Yaklaşımı bellidir ve duygunun eylemden daha üstün olduğuna inanır. Bu şiirde, nesneye sahip olmanın değil onu sahip olma düşüncesinin önemine dikkat çekerek, maddi yoksunluğun düşünme ile giderilmesi dolaylı bir önerme olarak sunulur. Sunulan değer soyut bir özgürlük duygusu, düşüncesidir. Anlam deneyimlerle değil hayal gücü ile kurulabilir. İşte edebiyat, tüm bu anlam uğraşlarının ve olumsuz etkilenmelerin üstesinden gelme savaşının, başka bir deyişle özgürleşmesinin somutlaşmış hali olarak gösterilir. Modern sanatın tümü, bir ölçüde, “*özgürlük için verilen bu savaşın ürünü*” sayılır. Her ne kadar “*ölümsüz estetik kurallardan, nesnel standartlara ve bağlayıcı geleneklere duyulan gereksinmeden söz edilse de, sanatta bireyin özgürlüğe kavuşması, dış otoritelerin tümünden kurtulmak, tüm engel ve yasaklara karşı aldırmasız bir tavır almak, modern sanatın en önemli ilkesidir*” (Hauser, 1984:141). Sanat insanın yaşamında etkinleştikçe özgürlükler kazanılabilir ya da özgürlükler kazanıldıkça sanat daha büyük güzellikler sunabilir. Ancak romantik edebiyatın sunduğu güzellik duygusunun kime göre tanımlandığı önemlidir. Bu kentte yoksulluk içinde yaşayan işçilerin, kadınların ya da çocukların güzellik beklentisi değildir.

Samuel Taylor Coleridge, “Rhyme Of Ancient Mariner” şiirinde bireyi ve hayal gücünü çok daha üst bir sınıra taşır. Fantastik unsurların bolca işlendiği şiirde, çok uzak ülkelere, buzlarla kaplı denizlere giden denizcilerin hikayesi anlatılır. Denizcilerden birisi denizciler tarafından uğursuzluk getireceğine inanılan bir suç işler, bir deniz kuşunu (Albatros) öldürür. Sonrasında felaketler başlar. Oradan oraya sürüklenen denizciler, susuz kalırlar. Ölmeleri gerekirken bir türlü ölemezler, ruhları yitip gider ve yaşayan birer ölüye dönüşürler. Lanetlenen denizcilerin yaşadıklarını aktaran yaşlı denizci, yeni bir gerçeklik boyutu koyar ortaya. Bu varlık evreni metafiziktir. Hayal dünyasının avutucu etkisini ortaya koyar ve derin insan korkularına, inanca, metafizik algılara yer verir. Hayal gücü ile varoluş, varoluşla edebiyat birbirinin içine sokulur. Bu yüzden edebiyatsız bir varoluşun, bir yaşamın ya da yaşamdan uzakta bir edebiyatın tek başına var olmadığı önerilir. Bu yüzden bir şiir duygu evrenimizin yansımasıdır. Olaylar karşısında zihin gönlün denizinden aldığı nem yükünü yağmura çevirir, bir fırtına kopartabilir, diğer insanların yuvalarında şiddetli bir sarsıntı yaratabilir. Her hayatı yaşaması mümkün değildir insanın, ancak şiirler, romanlar yoluyla ya da öykülerle başka hayatları yaşayabilir, başkalarını anlayabilir, tavır geliştirebilir. Her insanla iletişim kurma olasılığımız olmadığından tüm insanları tanıyamayız, ama şiirler, oyunlar, romanlar, öyküler bize başka insanların özelliklerini tanıtabilir, birden bir karakterle günlük hayatta

## Yazar ve Edebiyatın İşlevi ve İdeolojik/Toplumsal Rolü Üzerine Kuramsal Bir ...

karşılaşır ve tanırız, bir tipin özellikleri kurgu sayesinde daha da somutlaştırabiliriz. Kısaca edebiyat yaşamın kendisi olmasa da yaşamın dışında değildir. İlle de somut olanla uğraşmasa da kurgusal gücü ile insanın anlağında kavramların somutlaşmasına katkıda bulunur. Kurgusal olan, dünyayı sürükler ve kısıtlı fiziksel varoluşun karşısına sınırsız eylem ve düşün dünyasını koyar. Bu özellikleri ile edebiyat genel olarak dünyayı, insanı, olayları, algıları ve gerçeklikleri gerçek olmayan bir yöntemle yeniden kurabilme gücüdür.

Romantizmle eskinin yıkımını sağlamaya çalışan edebiyatta, yeni akımlar da yeni kurulan dünyaya kötü biçimde işlev görmeye başlar. Uzun bir dönemde kendini farklı edebi düşüncelerle ve biçimlerle tanımlayacak olan dönemin genel adı modernizmdir. Modernizm kültür, siyaset, ekonomi, bilim ve genel sanat anlayışının akla, mantığa, bilime, genellemeye dayalı bir biçimde yeniden adlandırılması ve konumlandırılmasıdır. Bu yüzden “yeni” olanı bir mit durumuna dönüştürürken, geleneksel olandan da kurtulmak istemiştir. Artık yeni bir dünya algısı bulunmaktaydı, bu algıyı daha görünür kılmak, birey kavramını, benzersizlik ilkelerini, bireyin sınırsız hayal dünyasını, iç dünyasında doğanın ve toplumun yansımalarını işlemek ve düşünsel düzlemde bunları daha da pekiştirerek geçerliliklerini meşrulaştırmak yönünde çabalar olmuştur. Romanlar bu yöndeki bireysel olanı işliyor, şiir insana ve doğaya ve bunların arasındaki ilişkilere yöneliyor, resimler ise insan portreleri ve insanın doğa ve diğer insanlarla iletişimi gösteren tablolara ve geleneksel tablolar dışındaki sanatsal formlara dönüşüyordu.

20. yüzyılın başlarında aydınlanmayla gelen rasyonalizmin sonucu olarak insanlık, benzeri görülmemiş bir çatışma ve rekabet içerisine girmiştir. Birinci dünya savaşı sadece devletlerin değil, insanın da yıkımına neden olmuştur. 20. yüzyılın başındaki bu hareketlilik edebiyatta da kendini göstermiş ve edebiyat hiç olmadığı kadar eleştirel ve sorgulayıcı olmuştur. Yüzyılın başında yaşanan toplumsal değişimler, teknolojik gelişmeler ve savaşlar insanı hiç ummadığı bir dünyaya karşı karşıya getirmiştir. Böylesi bir dünyaya hazırlıksız yakalanan insan, kendi kaderiyle baş başa bırakılmıştır. İçine düştüğü dünyanın karşısındaki çaresizliği ile insan, kurtuluşu iç dünyasına kapanmak ve ilkel olana yönelmekte görmüştür. Bu dönemin yazarları, acıyı, umutsuzluğu kendi içlerinde duyumsarlarken, yine de kurtuluşu edebi yaratımda görüyorlardı. Geleneksel değerlere, rasyonel akılcılığa karşı saldırıya girmişlerdi. Bir biri ardına patlak veren sanat akımlarının hemen hemen hepsi aynı düşüncenin farklı türde yansımalarıydı. Bütün bu akımların ortak özelliğini ise başkaldırı ve yıkıcılık olarak özetleyebiliriz. Kafka'ya göre bu yıkıcılığın arkasında yatan gerçek onun yaşadığı dünyayla olan uyumsuzluğunun sonucudur. Yazarın toplumsal çevreyle uyumsuzluğu yapıtına yansır ve bu da kapitalizm çağının belirleyici özelliğidir. Kişilik ile yabancılaşmış dış dünya arasındaki bu ayrılık ve kopma, gerçekliği edebi yaratım yoluyla aşmaya yönelik birbirine karşıt yöntemlere kaynaklık eder. Bir yanda dünyayı yaşamak için ‘Ben’i çıkış noktası alan, bu ‘Ben’ açısından dışarıdakini ötekileştiren, mahkûm eden ve yıkan, özü açısından romantik bir öznelcilik vardır. Öte yanda ise kendinde toplumun üzerinde olmak gücünü, toplumu tüm bağlarıyla kuşbakışı kavrayabilmek gücünü gören Tanrı benzeri bir nesnel yargıçlığa da soyunmuştur yeni insan. “*Aynı*

*zamanda hem dünyanın yaratıcılığını hem de mahşer gününün efendiliğini kendine yakıştıran yazarın eleştirel nitelikteki uzaklığı yer alır”* (Fischer, 1985:83). Edebiyat hem onuyor hem de onadığını yaralıyordu. Yazar hem eski dünyaları yıkıp onların üzerinde yepyeni bir dünya kuruyor, hem bireyi özgürlük adı altında kutsayıp yüceltiyor hem de farklılığın savunuculuğuna soyunup aynı anda farklı olanı bir diktatör kadar zalimce ayıklayıp onları tarih sayfalarının dibindeki yitim cehennemine yolluyordu. Birey edebiyatın öznesi idi ama yaşamın asla değil. Anlatılmış, işlenmiş bir yaşamı vardı insanın, ama bu yaşam asla yaşanmamaktaydı. En azından yaşandığı düşünülen yaşamda insan özne değil sadece edilgen bir konumun seyirlik işgalcisiydi.

Toplumun birçok değerini sorgulayan, eleştiren, bireyi ve toplumu yeniden tanımlamaya ve düzenlemeye çalışan edebiyat öncül anlayışlara karşı da aynı protest ve yıkıcı tavır içerisinde olmuştur. Geleneksel ve kurumsallaşmış olana karşı bu başkaldırı, onun varlığına son verme istemi, aklın yerine akıl dışı olanı önermesi biçiminde karşımıza çıkar. Bir bakıma geleneksel olanın, yerleşik kurumların ölüsünün etrafında dans eden yazarın, yapılan ayınle kendinden geçmesi gibidir. Yazarın modernizme ve toplumsal olaylara duyduğu nefretin yansımaları çaresizlik, kaçış, saf ve ilkel olana eğilim, bireyin iç dünyasına dönüş, fantezi, tarihin yeniden okunması, üslupta yeni arayışlar, dilin çarpıtılması, imgelerin daha da soyutlaştırılması vb. olarak düşünülebilir. Edebiyatın klasik ifade biçimini terk ederek, yeni arayışlara yönelmesi pek çok nedene bağlanabilir. *"Yok edici araçlar keşfetmede, insanların engin yeteneğinin eşsiz bir kanıtı olarak yükselen büyük bir savaş, bölgesel çatışmalar, devrimci mücadelelerle kesintiye uğratan, kolay bozulabilir, huzursuz bir barış, insanın kendisini sahibi gördüğü bir dünyada, yalnızca bir kiracı olduğunu ve ancak belli koşullara göre varlığını sürdürebileceğini birden bire anlayıvermesi”*dir (Lyton, 1982:64). Böylesi bir dünyada kendisini çaresiz hisseden yazarın yeni yöntemlere başvurması, edebiyatla sıradan olanı bir birine karıştırması aslında yaşanan değerlere karşı bir başkaldırısı, edebiyatın politik söyleminin, geleneksel olmayan bir yaklaşımla yine edebiyat aracılığı ile önerdiği alternatif bir dünyanın ifadesidir. Sorun edebiyatın toplumla ilişkisine değil, edebiyatın toplumsal bağlamı üzerine yoğunlaşacaktır. Gerçekliğin "nasıl" elde edildiği değil, neyin edebi olup olmadığı sorgulanacaktır. Artık, edebiyatı bugüne kadar uğraştırmış olan "nasıl" sorusu yerine, felsefenin varoluşsal sorusu olan "nedir" gündeme taşınıyordu. Gerçekliğin ele geçirilme serüveninde geline yer imgenin, nesnenin değil, ideanın/düşünün gerçekliği idi. Bütün bunları birleştiren ortak şey, önceki akımlara bir karşı çıkış değil, edebiyat tarihinin sınıflandırıcı bakış açısına bir karşı çıkıştır. Yazarlar ifade özgürlüğü arayışında bütün ifade sınırlarını zorlayacak radikal yöntemler bulmuşlardır. Biçim ve içerikle ilgili genel edebi tasniflerin standartlarını reddederek ifadecilikte ne kadar ileri gidebilecekleriyle ilgili deneyler yapmışlardır.

İki dünya savaşı arasında dünya oldukça büyük siyasi çatışmalara sahne olmuştur. İnsanlık tarihi boyunca belki de hiçbir dönemde dünya bu kadar yıkıcı bir hal almamış ve insanlık hiç bu kadar çaresiz olmamıştır. 20. yüzyılın başında ve özellikle de Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı arasında yoğun olarak

## Yazar ve Edebiyatın İşlevi ve İdeolojik/Toplumsal Rolü Üzerine Kuramsal Bir ...

kullanılan ve bu dönemin sanat akımlarını tanımlayan “avangard” terimi ilk kez 1830’larda kullanılmıştır. Avangard yazarların asıl meselesi var olan burjuva değerlerini sorgulamak ve estetik değerleri yıkmak olarak karşımıza çıkmaktadır. Dış dünyanın yok edici maddeci yapısının karşısına insanın iç dünyasını parçalanmış hafızasını, bölünmüş benliğini, madde karşısında yok sayılan bedenini ve bütün varlık alanının içişi edildiğine yönelik bilincini işlemeye başlayan roman özellikle bilinç akışı ile dış dünya ile iç dünyanın uyumsuzluğunu gösterir. Avangard, bu açıdan hem teknik hem de içerik açısından ortaya çıkar. Varlık sorunu ile ilgilenir, insanı yeniden tanımlama, ona eğilme ve toplumsal özne konumuna getirmeye odaklanır. Ancak bunun için mevcut aklın, değerlerin, sistemin, gerçeği kavrama biçimlerinin ters yüz edilmesi gerekir. Avangard, bir hareket olmanın ötesinde, özünde döneminin toplumsal yapısına karşı eleştirel tutumla özellikle de burjuva değerlerine yaptığı saldırılarla politik içeriğe sahip bir hareket niteliği kazanır. “*Avangard sanat-siyaset modelinde sanat siyaset haline gelir, modernite boyunca büründüğü tarafsızlıktan soyunur ve mevcut yaşamın ilerisinde, bugünde geleceği temsil eden, bunu da sanat değil siyaset bağlamında yapan bir alana dönüşür*” (Kreft, 2008:38). Bu hareket ya da anlayış belirli bir estetik ve form arayışının ötesinde bir şeydir: “*Avangard anlayış ... bir kültür felsefesidir*” (Tunalı, 2006:14). Yenilikçi ve devrimci bakış açılarıyla avangard aynı zamanda politik bir tavrın sonucudur. Özetle kurumsallaşmış geleneksel sanata ve onun koruyucu gücü konumunda olan burjuvazi beğenisine karşı politik bir tavrın yansımasıdır.

Dönemin yaygın düşüncesine göre edebiyatçı için en uygun olanı, hiçbir yönetim altında yaşamamaktır. Çünkü sanatsal yaratım bireyseldir ve bireysellik de bozucu ve yıkıcı bir güçtür. Onun büyük değeri burada yatar. Çünkü edebiyattaki yeni yönelimin sarsmak istediği şey, tekdüzelik, düzene kölece bağlılık, alışkanlık, zorbalık ve insanın makine düzeyine indirgenmesidir. Edebiyat çoğunlukla bu işlevlere sahip olsa da, var olan bozuklukları sorgulayıp, yeni bakış açıları ve ufuklar açsa da, ekonomik, kültürel, sosyal, cinsel ya da etnik çıkarların bir aracı olarak da kullanılmıştır. “*Totaliter eğilim ideolojiye bir merdiven olarak ihtiyaç duyar, ama bir tepeye çıkıp devlet iktidarı haline döndükten sonra artık merdivene ihtiyaç kalmaz*” (Bauman, 2000:99). Sloganlaştırılan şiirler, romanlarda sunulan idealize edilmiş tipler, kahramanlar, filmlerde gücün ve öğretilmiş doğruluğun temsili olan kişilikler hep totaliter rejimlerin köleleştirme, tektipleştirme, kültürel belleği yok ederek mankurlaşma yöntemleri olarak kullanılmıştır. Bu tür yapıtlar yoluyla, rejim hem kendi eylemlerini meşrulaştırır hem de bu meşrulaşmanın faili olabilecek yeni bir insan tipi ortaya çıkarır.

Doğrudan siyasi iktidarın nasıl kurulduğunu ve denetimsiz bırakıldığında nasıl bir diktatörlüğe evrilebileceğini göstermese de, William Golding’ın *Lord of The Flies* (Sineklerin Tanrısı) romanı dolaylı bir biçimde insan doğası ve diktatörlük arasındaki ilişkiyi işler. Dini bir okulun 7-15 yaşları arasındaki öğrencileri bir uçakla yolculuk ederken, uçak vurulur ve ıssız bir adaya düşer. Yanlarında sadece bir yetişkin olan çocuklar, adada hayatta kalmak zorundadır. Hafızasını kaybeden yetişkin ağır hastadır ve kısa sürede ölür. Zaman üçüncü dünya savaşı dönemidir. Bu kurgu gelecekle ilgili bir tasarımı gösterir. Çocukların kuracağı düzen ilk olarak

şeytanminaresinin simgelediği, eşit söz hakkı ve demokratik katılımın olduğu bir düzendir. İki önemli kişinin arasında güç ve iktidar mücadelesinin yaşanması, özellikle çocukların güvenliğinin sağlanması ve barınma ve beslenme ihtiyaçlarının karşılanması söz konusu olduğunda kaçınılmazdır. İki yetişkin Ralph ve Jack olaylara farklı yaklaşır ve çözüm konusunda birbiriyle çatışırlar. Çocukların arasında bir ayrışma yaşanır. Çocuklardan bazıları iyiliğin ve insancılığın temsilcisi Ralph'ın yanında yer alır. Büyük bir kısmı ise kötülüğün, hırsın, açgözlülüğün ve şiddetin temsili olan Jack'in yanında yer alır. Jack, çocukların korkularına hitap ederek bir masal uydurur. Kendine göre bir tanrı yaratır. İlkel güdülere hitap ederek, din hiyerarşisini kurar ve yavaşça taraftarlarını bir cemaate dönüştürür. Meyve ile beslenen Ralph ve arkadaşlarının karşısına av törenlerini çıkarır. Av törenleri sayesinde domuz avlayabilmeyi başarır. İnsanlara et sunar ve otoritesini pekiştirir. Çocuklara emirler vermeye ve iş bölümü yapmaya başlar. Kendisine bir uşak yapar. Ritüeller oluşturur. Herkesin yüzünü boyamasını emreder. Sloganlarla, şarkılarla ve şiirlerle hareket edilmesini sağlar. Av merasimlerini artırır ve Ralph'ın yanında yer alan Simon'un mızraklarla öldürülmesine neden olur. Daha sonra, yanına barış yapmak ve birlikte yaşamak için gelen Ralph ve Domuzcuk'a kötü davranır. Adamlarından saf kötülüğü temsil eden Roger yüksekte Domuzcuk'un kafasına bir kaya yuvarlar ve Domuzcuk'un kafası parçalanır. Kan dökmeyi iktidarının bir yöntemi haline getiren Jack kendisi için rakip veya tehlike oluşturabilecek herkesi yok etmeye hazırdır. Bunun için emrindeki diğer çocuklarla bir ölüm avı başlatır. Herkes tek başına çaresiz kalan Ralph'ı bulup öldürmek için etrafa dağılır. Onu buldukları anda, hep birlikte onu öldürmeye doğru koşarlar, ancak tam o anda onları kurtarmak için bir grup asker karaya ayak basmıştır. Askerleri karşılarında gören çocuklar artık tanınamayacak halde, ilkelliğin en derin boyutlarına dalmıştır.

*Lord Of The Flies* romanında William Golding diktatörlüğün kurulmasında korkuların, hayal gücünün ve sanatın nasıl bir etkiye sahip olduğunu dolaylı biçimde anlatır. Burada sadece kurgusal düzeyde ilkel insan doğasına eğilen Golding, bir bakıma Hitler, Mussolini, Franko ve Stalin gibi diktatörlerin nasıl ortaya çıktığına dair bir önerme de sunar. Ancak, sanatın (romanda, masal, dini hikaye, gizemleştirme, müzik, ritim, dans, yüz boyama ve şiir kullanımı) sadece diktatörlüğün kurulması değil kalıcı hale getirilmesinde de nasıl önemli olduğu irdelenir. Sanatla, dönemin diktatörlerine özgü davranış tarzları arasında büyük bir ilişki bulunur. El kol hareketleri, yüz ifadeleri, dinlenen müzikler, mekanikleşen selamlaşma merasimleri, dillerden düşürülmeyen sloganlar, içeriği söylenen tarafından pek de anlaşılabilen sloganik şiirler, sırf partili (örneğin Komünist Parti ya da Naziler) imajı yaratmaya yarayan idealize edilmiş kahramanların anlatısı romanlar, güçlü erkek ve kadının üstün fizyolojik yapısını betimleyen resimler tümüyle diktatörlüğün emrine amade sanatsal çalışmalarlardır. Tarihin her döneminde iktidarlar, sanatı kendi ideolojilerini yayma aracı olarak görmüşlerdir. Özellikle baskıcı ve dikta yönetimlerde sanat gücün sembolü olarak ve iktidarın ideolojik aygıtı olarak kullanılmıştır. Gücü elinde bulunduran yönetimler öngördükleri sosyal yapının değiştirilmesine karşı olduklarından toplumu baskı altında tutmayı tercih ederler. Aynı zamanda toplumu kendi ideolojileri doğrultusunda yönlendirirler.

## Yazar ve Edebiyatın İşlevi ve İdeolojik/Toplumsal Rolü Üzerine Kuramsal Bir ...

Totaliter yönetimler kültür yönetiminin yönlendiricisi ve belirleyicisidirler. Yönetici sınıfın ideolojisi her zaman egemen ideolojidir; ama her egemen ideolojinin belirli bir rengi vardır ve kültürel gelişmenin şu ya da bu yoğunluk ve yönelimi hemen hemen otomatik bir şekilde buradan çıkar.

Siyasi bir araç olarak sanatın kullanılması çok katmanlı bir durumdur. Aktif bir kitle hareketi sanat yolu ile iktidarın ya da iktidarı hedefleyenlerin istedikleri sonuçları elde etmelerinde çok güçlü bir silaha dönüşebilir. Bu durumda, sanat kitleleri yönlendirme de Hoffer'in sıraladığı gibi işlevlere sahiptir:

“1) *Hareketin yarattığı öfke, yaratıcı sanata yönelecek olan enerjileri tüketir. Öfkenin yaratıcılık üzerindeki etkisi, zevk ve eğlenceye düşkünlüğün etkisi gibi olumsuzdur.*

2) *Kitle hareketi, yaratıcı sanatı kendi çıkarlarının hizmetine bağlar. Edebiyat, sanat ve bilim, propaganda yönünde çalışmalıdır. Kesin inançlı yazarın, ressamın ve bilim adamının görevi, uyarılar yağdırmak, öğütler vermek, övmek ve yermek olmalıdır.*

3) *Kitle hareketinin geniş bir faaliyet alanı açtığı yerlerde (savaş, kolonileştirme, endüstrileştirme vs. gibi) yaratıcı enerji bir kat daha tüketilir.*

4) *Aşırı kişinin kendi düşünce tarzı da her türlü yaratıcılığı söndürebilir. Aşırı kişi şimdiki düzeni hor gördüğü için, duyduğu kibir onun gözlerini, hayatın çok yönlü ve benzersiz olan taraflarını göremeyecek biçimde körleştirir”* (Hoffer, 2005:207).

Despotik devletlerde, sosyal yapının gelişmesi ve değişmesi beklenmediğinden, hatta istenmediğinden, kişilik de bastırılır. Böyle bir politika içinde ne yaratıcılıktan ne de estetik değeri yüksek edebi yapıtlardan söz edilebilir. Edebiyat anlayışı ve yazar ile paralellik gösteren devlet politikalarında üretilen yapıtlar politika değişince edebi değerini de yitirirler ve sadece sosyal-politik betimleyici sıfatını alırlar. Söylemi kısıtlanan yazar özgürlüğünü yitirir. Bu yitim toplum ilerleme gücünün ve dinamizminin de yitimi anlamına gelir. Durağanlaşan toplum da – tıpkı ideolojisi gibi- tarihin dönemecinde bir ilerleme sağlamış olsa da, gerilemeye/gericileşmeye başlar. Edebiyatın ve yazarın sesini kısmak tarih atının terkisinden yuvarlanmaktır. Kendini yenileme aracı olan edebiyatı, sistemi ve düzeni meşrulaştırma yolunda kurban eden hangi ideoloji olursa olsun, ilk olarak yeniliğini / yenilikçiliğini ve sonrasında devrimci özünü yitirir, yozlaşır, insanları köleleştirir, toplumu ve toplumsal belleği köreltir, en sonunda ise körelerek işlevsiz ve çağdışı hale gelir. Kısaca, edebiyatı ve edebiyatçıyı dilsizleştiren bir ideolojinin artık söyleyecek şeyi kalamaz.

Edebiyat çevrelerinde genel olarak olumsuz olarak görülen propaganda kavramı, özellikle Ortaçağ ve Rönesans dönemlerinde şiir ve tiyatro aracılığı ile geniş çapta Katolik kilisesinin görüşlerini ve Hristiyanlık dinini insanlara anlatmak ve yaymak için kullanılmıştır. I. Dünya Savaşı ve özellikle de II. Dünya savaşı boyunca propaganda daha çok totaliter rejimler tarafından beyin yıkamak ve kendi ideolojilerini yerleştirmek için kullanılmakla beraber demokratik ülkelerde politik görüşleri yaygınlaştırmak amacıyla kullanılan bir kavram olmuştur. Baskıcı devletlerde edebiyat, devletin kontrolü altında gelişir, toplumun bireylerinin eğitilmesine ve sistemle bütünleşmesine yardımcı olur. Totaliter rejimlerde edebiyat

estetik olmayan bir alana kayarken kullanılan dil halkın anlayacağı sadeliğe indirgenir. Halk sanatı, ya da doğrudan propaganda sanatı, fikirleri oluşturmak ve şekillendirmek ve insanların neyi hatırlaması ve neyi unutmaması gerektiğini belirlemek için tasarlanır.

Kitleler üzerinde istenilen etkiyi yaratmak ve belirli bir sistemi yaygınlaştırmak adına kullanılan araçların başında edebiyat gelmektedir. Edebi yapıtlardan belli ideolojiyi ya da bir düşünce sistemini topluma iletmek ve toplumun davranışları üzerinde değişiklikler yapması beklentisi, sistemli bir biçimde kullanılması isteği, yapıtların tanımlanmış dizgeler doğrultusunda hareketini gerektirir. Oscar Wilde sanatın belli bir amaç için kullanılmasına olumlu bakmaz. Ona göre, bir toplum ya da toplumun güç sahibi kesimi, ya da herhangi bir yönetim sanatçıya ne yapacağını dikte ettiğinde, sanat ya tümünden ortadan kalkar ya tek tipleşir ya da yozlaşır zanaatın alt düzeyden ve kalitesiz bir biçimine dönüşür (Wilde, 2008:224). Bu anlamda sanat biricik olma özelliğini kaybederek, genel beğeniye hizmet eden folklorik bir özellik kazanır. Edebiyatın devlet tarafından desteklenmesinin en önemli nedeni, devletin edebi yapıtları kendi iktidarının siyasi anlayışlarını topluma yaymak ve kabul ettirmek doğrultusunda propaganda aracı olarak kullanmasından kaynaklanır. Tarih boyunca edebiyat, farklı rejimlerde farklı amaçlarla üretilse de en çok devletin kendi ideolojisini yaymada propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Tarih boyunca özellikle de baskıcı yönetimlerce edebiyat bütünüyle ideolojik temeller doğrultusunda gelişim göstermiştir. Geçmişteki totaliter rejimlerin yanı sıra özellikle Nazi Almanyası, İtalyan Mussolini iktidarı ve SSCB dönemleri (özellikle Stalin Diktatörlüğü zamanı) ve Amerika Birleşik Devletleri bunun en iyi örnekleridir.

Buraya kadar, edebiyatın dini, siyasi, ekonomik, ahlaki vb. amaçların öğretilmesi, benimsetilmesi ve yaygınlaştırılması açısından işlevleri ve propaganda amacıyla kullanımına değinilmiştir. Ancak edebiyatın ideolojik olduğu tezi, akademik çevrelerde yaygın kabul görmekle birlikte, ideolojinin ne olduğu konusunda ortak düşünceler pek yoktur. İdeolojinin tanımı kadar, onunla yaşam arasında var olan bağ konusunda da anlaşmazlıklar mevcuttur. İdeoloji kuramı, basitçe ele almak gerekirse, insanların inanç ve düşüncelerinin gündelik yaşam ve varoluşlarının maddi koşulları ile sistemli bir bağlantı içinde olduğunu varsayar. Kavramı bu biçimde tanımladığımızda, çatışma yaratan can alıcı noktalar üzerinde bilinçli olarak bir belirsizlik bırakılmış olur. Öncelikle, düşünce ile maddi yaşam arasındaki ilişki biçimlerini çözümlenmek gibi bir amaç taşımamakta; maddi koşulların bilinçliliği üretim biçimi üzerinde durulmamaktadır. İkincisi "insan"ı ele alış şeklimiz - sınıf, ulus, cinsiyet vb... - belirsiz bırakılmaktadır. Üçüncüsü, varoluş koşullarının hiçbirisine öncelik tanınmamakta ve dördüncü olarak da düşünce ve inançların doğruluk dereceleri ile ilgilenilmemektedir.

Edebi üretimin biçimi, yapıtın üretiminde etkin bir taraf olmasına olanak sunar. Yazarın düşüleri ve değerleri toplumsal koşullarla bağlantılıdır. Yazar biçem, dil ve estetik yapının kuruluşunu belirleyen edebi ve kültürel gelenekler içinde üretim yapar. Yazar, kültür ürününü yorumlarken gerek duyulan bir başka şey üretim biçiminin mantığını ve kullanılan edilgen/uyarca niteliği görebilmektir. “*Sanat*



## Yazar ve Edebiyatın İşlevi ve İdeolojik/Toplumsal Rolü Üzerine Kuramsal Bir ...

*ürünü, ideolojiyi, kural ve geleneklerle uyumlu bir biçimde, estetik biçimler altında yeniden üretmektedir”* (Wolff, 2000:66). Bunun yanı sıra totaliter toplumsal yapılar içerisinde edebiyat tek-tipleştirildiği, kısıtlandığı, yeniliklere kapalı, geleneksel belirli biçimlerde üretilmesi ön görüldüğü için etkileme düzeyi doğal olarak azalacaktır.

Edebiyat da, tıpkı bilim ve felsefe gibi, belli bir ideolojik etkiye uğrar, ama bu genellikle olumsuz, zararlı bir etkidir, estetik ve bilimsel değerleri bozup değiştirebilir. Edebiyat ile bilim, ideolojik biçimleri temsil etmez; tersine, yanıltıcı ve yalan bilince karşı gerçekliğin başka bir yüzünü sunabilir. Bazı yazarlar var olan gerçeklikle dövüşmeyi, onun karşısında eleştirel tavır koymayı seçebilir. Yanıtı önceden belli olan gerçeği yükümlü bir program doğrultusunda ele alan ve kendi inanışlarının dışındaki anlayışlara izin vermeyen edebi yapıtlar gerçeği nesnel biçimde betimleyemezler. Üst/ün olarak idrak edilen / ettirilen belirli bir ideolojinin / öğretinin / inancın hizmetine giren yaratıcı güç olarak yazar mekanik bir şekilde ısmarlama bir dünya görüşünü işlemek dışında bir iş yapmış olmaz. Bu da insanın ontolojik yapısına ters düşen bir eylem biçimidir. İnsanın içinden gelen sesin tınısına uyarak yaptığı edebi üretimin insana dair ve sadece insanın gerçekliğine ışık tutacak nitelikte olması onun evrensel kabulünü kolaylaştırır. Aksi durumlarda, insanın yaratıcılığı sadece bir kitlenin, insanın ya da ideolojinin çıkarları doğrultusunda insana karşı bir eyleme dönüşebilir. İnsana karşı eylemde bulunmak ise tamamen yapay bir dünya algısının oluşturulması, ısmarlama bir kurgusallık ve bunlar doğrultusunda ise köleliğe de gidebilen bir denetimdir. Bu kölelik ise, insanın varlığının temelini oluşturan duygu, duygulanım, düşünüp eyleme ve daha ileri bir varlık alanı oluşturma çabasının yıkımıdır. Yazar, bu yüzden, kendini işleyerek insanlığın içsel dünyasını gün ışığına çıkarma işlevini de görmüş olur.

Eleştirel bağlamda, “siyaset” insanların umutlarının ve korkularının önünü açan kurgulanmış, insanların doğrudan gözlemleyemediği ya da içine girip dokunamadığı güç ve iktidarın oyun dünyası olarak betimlenebilir. Bu dünya, insanın gerçeklerle uğraştığı sanrısı yaratan ancak gerçekliğinden uzaklaştığı bir fanteziler mekanıdır. Bu mekanda, insanlar aletleşir, işlevselleştirilir, dönüştürülür, çünkü bir kere kullanımlık asker olarak, tüketen varlıklar, üreten ve sunan, hizmet eden nesnecikler şeklinde tasarılan yaşam nesnelere dir. Edebiyat ise siyasetin tersine görev yüklemek için değil, farkındalığın tutuşturulup bilincin ateşlenmesi ve gönlün ontolojik arayışında kendini daha iyi görebilmesi için gerçekliğe dayanan sanal dünyalar kurmaya çalışır. Bu sanal dünya ile siyasetin sanal dünyası arasındaki temel fark, edebiyatın insanı erek olarak alması ve yine insandan, insani olandan yola çıkması iken siyaset dünyasında dönüştürülmek istenen bir insan tipolojisinin içinde insanın siyasi araçların elinde yoğrulup, özneliği iğdiş edilen bir ruhsuz canlının yaratılma girişimidir. Bu insan tipi, İrlandalı ünlü şair William Butler Yeats’in şiirlerinde siyasete bulaştıktan sonra sesi, görüntüsü değişen ve güzelliğini kaybeden genç kızları betimlemesine benzer. Siyaset, içine bulaşmadan önce, türkülerini içten masum bir ses ile söyleyen bir genç kızın, sloganlar atmaktan dolayı türkülerinde kısırlaşmış, çatallaşmış, sertleşmiş, kaya gibi öfkeli bir tonla sadece seslendirme yapmaya başlamasıdır. Edebiyat denetimsiz bir eylem olarak bir nehrin

çağıldaması gibi berrak bir akış şeklinde tanımlanabilir. Siyasete alet edilmiş işlevci edebiyat o nehrin ortasında akışı ve ahengi bozan kocaman bir kayadır, çünkü saf estetik yapıtlar yüreğin doğal atım ritminde iken siyasetin denetimi ile bu yüreğe kocaman bir çıkar ve işlev kayası gelip yerleşir. Nağmeler gürültüye dönüşür.

Yazar, kurgulama yoluyla yeni bir dünyayı tasarlayabilir. Yazar, yaşamındaki şu ya da bu olayları tasarlar, onları duygularının ve düşüncelerinin eleğinden geçirir, onlara estetik ve düşünsel yönden bir değer biçer; yaşamı kavrayışı, ona karşı koyduğu tavır, tek sözcükle dünya görüşü, yapıtın içeriğiyle organik bir bütünlük kurar. Edebiyatın genel amacı insana içine düştüğü umutsuzluğun, parçalanmışlığın, geleceğe olan endişe ve korkularından kaçabileceği ve kendini güvende hissedebileceği sığınak sağlamaktır. Edebiyat, insanın arzuladığı ya da olması gereken ideal bir dünyanın yaratılmasına katkıda bulunur. İnsan, edebi yapıtlar aracılığı ile düşünsel etkinliğini ve özlem duyduğu gerçekliği ortaya koyar. Edebi yapıt bir yandan bireyselliğinin romantik yansıması olurken, diğer taraftan toplumsal sorumluluğu hisseden bireyin bakış açısıdır. Bu yüzden hem bireyi hem de toplumsal olanı işler ve dolayısıyla düşünsel nitelikleri bünyesinde barındırır. Bu, edebiyatın düşünceye esareti değildir, tersine düşüncenin edebi yapıtta içkin olma durumudur. Düşünce güzel şiir/roman/oyun üretmez ama şiir/roman/oyun güzel düşünceleri oluşturabilir, bu yüzden de onların içeriğinde düşüncenin yansımaları mutlaka vardır. Bir bakıma bu sihirli değnek, insanın tepesinin üzerinde tutulan aynada yansımasının ters yüz edilmiş görüntüyü sağlaması gibidir. Gerçeklik algılarını farklı açılardan yaratarak empati oluşturabilir ya da karşıt bir koşullanmaya da neden olabilir.

Hiçbir edebi yapıt, toplumsal örutü içinde, kültürle alışveriş içinde olmaktan kaçınmaz; ama yine de basit bir ifadeciliğin ötesine geçmiş her yapıtta kültüre karşı gelen bir yön de vardır. Sadece bir kurgusal yapıt olmakla kültürü dışlamıştır, çünkü kültürün geleneksel varlığının karşıtı olarak yeni bir tasarım şeklinde kendini ortaya koymuştur. Böylece edebiyat içinde yaşadığı kültürden etkilenirken aynı zamanda o kültürün karşısında durabilir ve toplumca onaylanmış / belirlenmiş davranışların da eleştiricisi olur. Edebiyat bu yönü ile norm kırıcı bir yaratım işidir, çünkü norm oluşturma eylemi ancak mevcut olanın karşıtlığı ilkesi ile mümkündür.

Edebiyat gerçek olma kurgusundan arıtılmış bir sihir dünyası olarak da düşünülebilir. Bu sihir, dünyayı değiştirmeye, insanın olumsuzluklarından kurtarmaya yarayan dönüştürücü bir araç olabilir. Doğal olarak tek başına edebi yapıtın dünyayı değiştirmek gibi bir gücü ve amacı yoktur, ancak bunu insanların yaşadıkları gerçeklerin karşısına alternatif bir gerçek koyarak yapabilir. Dünyanın değişimine katkıda bulunabilen bir yazar, yapıtı aracılığı ile bu değişimi hızlandırabilir. Edebiyat yaşanan gerçeklere sırtını dönmez, bu suya sabuna dokunmamak anlamına gelir ki kurgusal yapıtın varlık nedenine ters düşer. Kimi zaman çağrışımlarla büyüler, kimi zaman ussal ve aydınlatıcı olur. Ama ister oyalasın, ister uyarsın, ister gölgelendirsin, isterse aydınlatсын hiçbir zaman gerçekliğin katı bir tanımlanması değildir. Onun en belirgin işlevi insanı kendi bütünlüğü içinde heyecanlandırmak, kendisini bir başkasının yaşamı ile bir görebilmesini veya başkalarında kendisinin olabilecek yaşantıları benimsemesini

## Yazar ve Edebiyatın İşlevi ve İdeolojik/Toplumsal Rolü Üzerine Kuramsal Bir ...

sağlamaktır. Bu açıdan edebiyat gerçeğin yeniden kurgulanması değil yazarın kurguladığı yeni bir gerçekliktir. Bir şiir, bir siyasi görüşü, bir topluluğu, bir dini, bir düşünceyi överse, şiirsel bir söyleme sahip olabilir ama şiir olmaktan uzaklaşmaya başlar. Bu tür bir övgü / kutsama şiirin işi değil, yan işlevi olabilir. Düşünceleri işleme tarzı ne olursa olsun, edebi yapıtlar genellikle saf metinler değildir. Her yapıt, ilk olarak düşünsel veya estetik bir alan oluşturması ile düşünsel bir önermedir. Bu anlamda edebiyat bir bakıma dünya tasarımıdır. Yazar hangi siyasal düşünce içerisinde olursa olsun, yapıtı yeni bir yaşam tasarlamasının sonucudur. Bazı yazarları “büyük yapan şey, onların hayal gücünü uyarabilme yetenekleri ve yeni olasılıkları ve “algılanmayan gerçeklik” katmanlarını gösterebilmeleridir. Onlar, düşünceyi, günlük algıyı ve davranışı etkileyen ve bir bakıma da şekillendiren bir hayal dünyası yaratabilirler” (Arnheim, 1974:144).

Her edebi yapıt, tek yönlü de olsa belirli bir iletişimi/iletiyi amaçlar. Yazar bu iletiyi dil ve kurgu yoluyla okura iletir. Yapıtın taşıdığı ileti yazarın dünya görüşünü, yaşadığı hayata olan bakışını taşır. Yazarın kitlelere iletmek istediği yapıtın içeriğidir. Ortaya konan yapıt; ister propaganda aracı, ister eğitim ve birikimin aynası, hayal gücünün açıklaması ya da inancın sembolü olsun, sosyal hayatın temel bir bileşenidir. Edebiyat, bu açıdan, parçası olduğu toplumsal yapıdaki olumsuzluklara da dikkatimizi çekmemizi sağlayabilir. Düşünsel manzaraya bizim dikkatlerimizi yönlendirerek bizi politik doktrinleri, toplumsal değerleri tekrar gözden geçirmeye zorlar.

İdealist estetiğe göre, edebiyat ile siyaset büsbütün farklı özdedir ve çok değişik görevleri yerine getirmek zorundadır. Bundan başka idealistler, siyasetin zamanlı ve geçici olanı konu edindiğini ve buna karşılık edebiyatın da sonu olmayanı ve evrensel bağlamda insani olanı konu edindiğini ileri sürerler ki bu da onları birbirleriyle bağdaşmaz, hatta birbirine düşman iki alan şekline sokar. İdealist estetikçilerin bu görüşlerine göre edebiyat ve siyaset birbirinden ayrı iki gerçekliktir, bunların birbirlerinin alanına girmesi her ikisinin de özerk alanlarının karıştırılması anlamına girer. Edebiyatın siyasetle ilgilenmesi ya da siyasete hizmet etmesi kendi bağımsızlık alanını kaybetmesi, ortaya çıkan ürünün de sanat değil sanatımsı olabileceğini söylerler. Ancak Ziss bu görüşe katılmaz. Ona göre, “içinde yaşadığımız dönem bir şekilde milyonlarca insanın siyasetle iç içe olduğu bir dönemdir” (2009:51). Bu koşullar altında edebiyat ve politikanın ayrı güçler olarak kalması mümkün müdür? Edebiyat siyasetten uzak kalabilir mi, dahası yazar yaşadığı içinde toplumun siyasetinden etkilenmez mi? Özellikle görselliğin bu kadar yaygın olduğu, her gün yüzlerce sözel sloganlarla desteklenen görsel imajla karşılaştığımız bu çağda yazarın buna kayıtsız kalması mümkün görünmemektedir. Edebiyatı siyasetten ayrı düşünmek onun toplumsal dönüşüme katkısını göz ardı etmek olacağı gibi, günlük siyasetten uzak kalması onu kendini soyutlayıcı bir mantığa götürür ki bu onun gerçekliği ile örtüşmez. Edebiyatı tümüyle siyaset dışı bırakma düşüncesi, siyasetin insan yaşamındaki yerinin her geçen gün arttığı bir dönemde onu günlük gerçeğin dışına iter ve işlevsizleştirerek toplumsal dönüşüme yapabileceği katkısını yok edebilir.

Edebiyatın siyasetle ilişkisinde dikkat edilmesi gereken bir durum onun siyasetin aracı konumuna sokulmasıdır. Edebiyatı yalnızca belirli bir siyasal düşüncenin hizmetine sokmak, onu siyasal fikirleri yayma aracı konumuna düşürür. İdeolojinin hizmetinde olan ya da sokulan edebi özne ve nesnede gerçekliğin kaybolması ve sanatçının da gerçekliğini kaybetmesi tehlikesi vardır. Edebi yapıtın içeriğini, yazarın gerçekliğe yaklaşımı belirler, yapıtının bu gerçekliği iletmek istediği kurgusal bir gerçeklik de olsa estetik bir biçimde sunulur. Edebiyatı verili gerçekliğin basit ve saf bir karşıt düşüncesi olarak anlamamak gerekir. Sartre'ın da altını çizdiği gibi, *"sanat için sanat ilkesi sanatı hareketsiz, işlevsiz kılmak için kullanılmıştır. 'Sanat için sanat' ilkesinin ideolojik olan yanı, verili gerçekliğin enerjik bir antitezi oluşunda değil, bu antitezin basitliği ve soyutluğundadır"* (Adorno, 1997:318). Edebiyat ve siyaset birbirleri içerisinde var olan birbirlerini üreten kavramlar olarak bulunurlar. Özellikle baskıcı, despot, totaliter rejimlerde, devletin ideolojik görüşüne katkı sağlamak için kullanılmış ve gücün siyaseti edebiyatın belirleyicisi olmuştur. Edebiyat siyasal bir dönüşümü temsil edemez, sadece içinde siyasi içeriğin yapıtın iç gereklilikleri tarafından yönetilip siyaset üstü olduğu bir başka ortamda bu değişimi estetik bir biçimde dile getirebilir. Yapıtta politik hedef, sadece estetik biçimde ortaya çıkar. Hatta yazar kendini adanmış bir siyasetçi ya da ideolog olsa bile bu ideoloji ya da siyasi bakış doğrudan yapıtın içinde olmayabilir. Edebi yapıt dünyayı doğrudan değiştiremez. Yalnızca insanların bilinç ve itkilerini değiştirmeye katkıda bulunabilir ve bu sayede dünyanın değişmesini sağlar.

Siyaset, ahlak, felsefe ve edebiyat, toplumsal bilincin yakın akraba biçimleridir; çünkü aralarındaki biçimsel ayrımlara karşın hepsi de aynı gerçeği ya da bir ve aynı gerçekliğin farklı görüngü ve yanlarını kavrarlar ve ayrıca onu etkilemekten de geri kalmazlar. Edebiyatın felsefeyle ve bilimle olan bağları onun bilimsel işlevini, siyaset ve ahlakla olan bağları da ideolojik ve eğitsel işlevini etkiler. Bilimsel, felsefi, ahlaksal ve siyasal ilkelerin, fikirlerin somutlaşması ve estetik bilgi olarak edebiyat, kendini toplumsal bilincin bu biçimleriyle karşılıklı etkileşim içinde dışa vurur. Bu işlevler birbirinden ayıramaz olduğundan, edebiyat, her zaman toplumsal bilincin bu adı geçen biçimlerine pek yakın görünür. Yazarın yaratıcı gücünü oluşturan içerik eylem, bilgi ve bilinçle donatılmıştır. Yazar ile ürün arasındaki tüm ilişkiler ve izlekler kendini estetik algıyla ifade eder. Estetik algılama ve algılatma gücü, dış gerçekliğin çelişkilerinden, ilişkilerinden, edebi öznenin düşlerinden, bastırılmış olmasından, ahlak anlayışından, duyumsamalarından, gözlemlerinden, heyecanlarından ve ideolojik deneyimlerinden oluşur.

Peki acaba okur bu olayların tümü ile dışında mıdır? Eğer deneyimlemek sırf fiziki olarak beş duyu ile gerçekleşse idi, bu sorunun yanıtı elbette ki olumsuz olurdu. Oysaki deneyim, deneyimlenen olay ya da duygunun bellekte kalıcı hale gelmesi ve benzer durumlarda daha önceki durumlardan yola çıkarak oluşturulan bir öğrenme ve duyumsama durumudur. Bu yüzden, edebiyat gerçeğin kendisi değildir, ancak gerçeğin gerçekliğidir. Vaka sunumu, karakter yaratımı ve dilin özelliklerini kullanabilme yetisi, kurgusal bir dünya yaratımını sağlar. Bu dünyanın içine ilkin edilgen olarak giren okur / izleyici, orada kazandığı daha da gelişmiş bir algı düzeyi

## Yazar ve Edebiyatın İşlevi ve İdeolojik/Toplumsal Rolü Üzerine Kuramsal Bir ...

ile hem kendisini hem de dışarıdaki dünyayı daha farklı kavramaya başlar ve eyleme dönüşen bu algı ile yeninin oluşmasını sağlar.

Yazarın hayatı, insanı, dünyayı yansıtması başka anlamdadır. O tek bir adamın hayatını doğru olarak anlatmaya kalkışmaz, bir adamın hayatında genellikle insanın hayatını, yani hayatta evrensel olan unsurları yansıtır. “*Olanı değil, olabilir olanı sunar,*” (Moran, 1994:26). Bu noktada Mihail Bakhtin’in de söylediği gibi, bir insan edebiyata adım attığında, artık hayatın alanından çıkmıştır; tersi de aynı ölçüde doğrudur. Hayatın sorumluluğunu üstlenmeden yaratmak kesinlikle daha kolaydır ve aynı şekilde, kurguyu hesaba katmadan da yaşamak daha kolaydır (2005:12). Sanatsal yaratıcılık bu yüzden sorumluluktur ve yazarın omuzlarına büyük bir yük biner. Bu yük, dünyayı sadece ilkel bir fiziksel varoluş olarak algılayan ve hem dünyaya hem de topluma karşı her türlü eyleme girişebilecek insanlara karşı eğitici, geliştirici, dönüştürücü olma zorunluluğundan kaynaklanır. Edebiyat olmaksızın, fiziksel varoluş biçimi sadece kendi varlığını önemser ve diğerlerinin varlığına yönelik bir tehdit oluştururdu. Oysa anlam, duyumsama, aşkın bir varlık evreninin güzelliklerini keşfetme yazarın mahir ellerine dökülen sihirli bir su gibidir. Bu su ile yıkanan elleri, zihni ve yüreği ile işlediği her şeyi yaşanabilir kılma yeteneği bahşedilmiştir ona. Bu yüzden de yazar bir ideolojiye hizmet etmekle yükümlü, emirlerle yapıtını oluşturan bir asker değil bir önderdir, bir eylem insanı değil bir tasarlama ustasıdır.

Edebiyatın sunduğu yenilik işlenen konunun yeniliğinde yatmaz her zaman. Yeniliğin özü bakış açısının ve sunum tarzının yeniliğinde de bulunabilir. Edebiyat tarihi incelendiğinde, ilkel destanlardan günümüz senaryolarına kadar nerdeyse tüm edebi yapıtların savaş, kahramanlık, iyi-kötü çatışması, aşk vb. evrensel ortak izlekler çevresinde dönüp durduğu görülür. Ancak her çağın edebiyatının kendine özgü karakteristiği vardır. Bu doğrultuda, her çağın yazarı aynı izlekleri farklı bakış açıları ile işlemiştir. Yeni olan algı şekillendirici özelliği ile işte tam da bu işlem tarzı ve bakış açısı sunumudur. Bu sunum, var olan gerçekliğin birebir yansıtmasıyla değil, sanatçının gerçeği kendi düşünsel sürecinin sonucu olarak biçimlendirdiği estetik bir dil olarak ortaya koyabilmesiyle mümkün olabilir. Bir anlamda yazarın yaşadığı gerçek karşısında aldığı tutumun yansımaları olan yapıt, gerçeğin karşısına kendi tasarımını koyması yenilik arayışının bir sonucudur. Yazarın zihni tatminsiz bir zihindir; mutsuzluk üretmek anlamında değil var olan ile yetinmeyi seçmemek üzere oluşmuş bir zihindir. Bu zihin sürekli kurgular, gerçeği çarpıtır, yeni şekiller ve yeni bileşmeler arayışındadır. Bu arayış onun sürekli sorgulamasının altında yatan ana yaratıcı kişiliktir. Bu sayede eleştirir, değerlendirir, alternatifler geliştirir ve yeniyi kurgulamanın peşine düşer. Yapıt, yazarın kurguladığı ve ortaya koyduğu yeni bir dünya tasarımıdır. Yaratılan bu kurgusal gerçek, olanın değil olması gerekenin üzerinde yükselir. Mevcut olanı kullanarak olmayı düşünür. Olanı gereken önce yazarın zihninde belirir ve yavaşça gerçeklik kazanmaya başlar. Bunun adı kurgusal gerçekliktir ve hayatta var olmayan ya da olamayacak örüntülerle tasarlanır çünkü kullandığı dil imgesel bir dildir.

Edebi kurgu, hayatın içerisinde olamayacak imgeler yaratarak taklit olmanın ötesine geçer. Kurgusal gerçekliği toplumun gerçekliğine şu şekilde dönüştürür: hayatı

taklit etmesi asıl gerçekliğin hayat olmasını ve yapıtın sadece bu gerçekliğin iz düşümü olduğunu gösterir. Oysa insanlar romanın/oyunun/öykünün/şiirin sunduğu kurgusal gerçekliği idrak edip gerçekliğini gerçekleştirilmeye başlarsa, yani hayat kurgunun gerçekliğini taklit etmeye başlarsa, işte o zaman kurgunun gerçekliği hayatın gerçekliğini oluşturmaya başlayabilir. Oscar Wilde'a göre, bunun nedeni "yalnızca hayatın kendisinin taklitçi oluşundan değil. Asıl neden şu: hayatın amacı, kendini ifade tarzı bulmaktır ve sanat, bunu gerçekleştirebilmesi için hayata harika formlar sunar" (2008:205). Yeni biçim yaratımı sayesinde fiziksel durum nesnel anlamda değişmez belki ama bu fiziksel boyutun ötesindeki yeni düzenler ortaya çıkar ve çıplak göz fiziksel olanın farklı biçimlerini de algılamaya ve zihin de bu algı doğrultusunda yeni kavrayış yetisine sahip olmaya başlar.

Marcuse'e göre, kurgu yapıtın dünyası, sözcüğün geleneksel anlamıyla gerçek dışıdır. Çünkü o, kurgusal bir gerçektir. Ancak onun gerçek dışılığı verili gerçeklikten bir eksikliği olduğu için değil, aksine fazlası olduğu için ve aynı zamanda niteliksel olarak da "öteki"ni temsil ettiği içindir. Yanılsama, kurgusal bir dünya olarak, günlük gerçeklikten çok daha fazla hakikat içerir. Çünkü günlük gerçeklik, kurumlarıyla, ilişkileriyle, özgür seçim gibi gözükken kesinlikleriyle, yabancılaşmasıyla aldatıcı bir gerçekliktir. Bu nedenle, şeyler, ancak kurgusal bir dünyada, hakikatte olabilecekleri gibi temsil edilebilirler (1998:65). İşte kurgusal gerçekliğin üstün özelliği burada yatar: nesnel gerçekliğin kalıplarını kırarak nesnel gerçekliği de kapsayan daha karmaşık ve daha geniş gerçeklikler bütünü oluşturur. Bu gerçeklikler sadece eskinin ya da yeninin sunumu değildir. Bunun yerine, eskilerin yenilerle birlikteliği ve eskilerinse kendi aralarında yeni bileşmeleri şeklindedir. Diyalektik açıdan bunun doğruluğu yadsınamaz. Yanılsama eğer gerçekliğin tezadı ise o zaman gerçeği oluşturan güçtür aynı zamanda. Bu durumda oluşturan aynı zamanda oluşturulandır da. Eğer gerçekliği algılama gücümüz olmasaydı, yanılsamanın yanılsama olduğunu da bilme şansımız olamazdı. Aynı şekilde yanılsamanın olmaması, yani sanatsal gerçekliğin sunumları olmasaydı, gerçekliğin gerçeklik olma özelliğini de fark etmemiz imkansız olurdu. Bu yüzden, edebiyatın kurmaca ve yanılsamalar yoluyla gerçeği ve gerçekliği oluşturması bu yolla gerçekleşir.

Edebiyatın toplumsal gerçekliğin dışında bulunmasının nedeni, onun gerçeklik dışı, yani bir görünüş olmasında temellenir. Toplum, bir gerçeklik olarak çarpıklığı, yanlışlığı içerir. Çünkü onda emek ile ürün arasında bir çelişme, bir karşıtlık, bir uzlaşmazlık söz konusudur. Oysa edebiyat bir "görünüş" olarak bu karşıtlıktan, bu ikilikten uzaktır. Buna göre, edebiyat ve toplum bir ikiliği (dualiteyi) ifade eder. Tüm algının tek taraflı olduğu durum bir çatışmasızlık durumudur. Tüm yüzler aynı yöne dönüktür, tüm fikirler aynı doğrultudadır, tüm diller aynı şeyleri söyler, tüm ayaklar aynı yöne yürür. Aynılık durağanlıkla eşdeğerdedir. Bu yüzden yazar, yapıtı ile aynılığın karşısına aykırılığı koyar ve bu sayede fark ve farkındalık yaratarak, durağanlığı devingenliğe dönüştürür. Toplumların ve insanlığın medeniyet seviyesi olarak ilerlemesi bu tersinleme mantığı ile gerçekleşir.

Tarihsel süreç içerisinde, edebiyatın işlevleri, algılanışı, farklı amaçlar için kullanılması sürekli olarak, güç dengeleri insanların beklentileri ve yaşadıkları çağın

## Yazar ve Edebiyatın İşlevi ve İdeolojik/Toplumsal Rolü Üzerine Kuramsal Bir ...

baskın düşünce ve davranış tarzlarına göre değişiklik göstermiştir. Ancak kendi varlık nedeni olan yaratma ilkesini ve değiştirebilme, dönüştürebilme gücünü asla kaybetmemiştir. Kimi zaman, gerçeklikten ayırksanmış kurmacaların işlenmesinin bir sonucu, kitleler üzerindeki etki umulandan çok daha büyük olabilir. İnsanın bilinçaltında yatan hayali yaratıkların, ölüm temasının, doğaüstü varlıkların, özellikle dini temalarla birleştirilerek sunulması, etki açısından dehşet uyandıracak sonuçlar verebilir: Gombrich'e göre, “herkes, köpekleri ve atları tanır çünkü günlük hayatta çok sık karşımıza çıkarlar, bu yüzden onların benzerliğini yeniden üretmek çok zordur. Ancak, şeytanlar ve spiritüel varlıkların belirli bir şekli olmadığı ve hiç kimse onları görmediği için, bunları üretmek kolaydır” (1993:269). Kesin gerçekçi anlatımlar zordur, fakat hayali tehditler, olaylar ve kahramanlar kolay yaratılabilir. Bu türden yaratımlar, belirli siyasi görüşleri desteklediği ve kişilerin çıkarlarına hizmet ettikleri için, siyasi söylemin büyük bir bölümünü oluştururlar. Özellikle 20. yüzyılda ulaşılan bilgi teknolojileri ve ikna etme tekniklerindeki seviye düşünüldüğünde, inanılabilir, kurgusal siyasi olaylar yaratarak çok güçlü siyasi imgeler ve silahlar elde edilebilir. Böylece, gerçeklikten öte illüzyonlar (yanılsamalar) yolu ile insanların zihninde kavramlar şekillendirilebilir ve yeni bir boyuta taşınabilir. Gerçek olmadıkları için, yönlendirici özellikleri olan olayları, tehditleri ve güvenceleri oluşturmak kolaydır. Kısaca, edebiyat her türden amaca yönelik tasarımlar yaratma yolu ile istenen sonuçları doğurabilecek büyük bir silah olarak kullanılabilir.

### Kaynakça

- Adorno, T., (1985), “Baskı Altında Uzlaşma”. E. B. Brecht. *Estetik ve Politika*, (Çeviren: Ü. Oskay), İstanbul, Eleştiri Yayınevi.
- Adorno, T., (1997), *Minima Moralia*, (Çeviren: A. Doğukan), İstanbul, Metis Yayınevi.
- Arnheim, R., (1974), *Art and Visual Perception: A Psychology of the Creative Mind*, California/Berkeley, University of California Press.
- Bakhtin, M., (2005), *Sanat ve Sorumluluk*, (Çeviren: C. Soydemir), İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z., (2000), *Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları*, (Çeviren: İ. Türkmen), İstanbul, Metis Yayınları.
- Buck-Morss, S., (2004), *Rüya Alemi ve Felaket*, (Çeviren: T. Birkan), İstanbul, Metis Yayınları.
- Bürger, P., (2003), *Avangard Kuramı*, (Çeviren: A. Artun), İstanbul, İletişim Yayınları.
- Camus, A., (1998), *Denemeler*, (Çeviren: V. Günyol), İstanbul, Say Yayınları.
- Cassirer, E., (1997), *İnsan Üstüne Bir Deneme*, (Çeviren: N. Arat), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Cemal, A., (2000), *Sanat Üzerine Denemeler*, İstanbul, Can Yayınları.
- Fischer, E., (1985), *Franz Kafka*, (Çeviren: A. Cemal), İstanbul, Bilim Felsefe Sanat Yayınları.

- Garaudy, R., (1966), *Gerçeklik Açısından Picasso*, (Çeviren: M. Doğan), İstanbul, Hür Yayınları.
- Gombrich, H. E., (1993), *Sanatın Öyküsü*, (Çeviren: B. Cömert), İstanbul, Remzi Kitabevi Yayınları.
- Goodman, N., (1968), *Languages of Art*, New York, Bobbs-Merrill Publications.
- Hauser, A., (1984), *Sanatın Toplumsal Tarihi*, (Çeviren: Y. Gölönü), İstanbul, Remzi Kitabevi Yayınları.
- Hoffer, E., (2005), *Kesin İnançlılar*, (Çeviren: E. Günür), İstanbul, İm Yayınevi.
- Kreft, L., (2008), “20. Yüzyılda Sanat ve Siyaset”. Ed. A. Artun. *Sanat ve Siyaset: Kültür Çapında Sanat ve Politika*, (Çeviren: E. Zeybekoğlu), İstanbul, İletişim Yayınları.
- Lynton, N., (1982), *Modern sanatın Öyküsü*, (Çeviren: C. Ç. Öniş), İstanbul, Remzi Kitabevi Yayınları.
- Marcuse, H., (1998), *Karşı Devrim ve İsyen*, (Çeviren: V. E. Gürol Koca), İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Moran, B., (1994), *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İstanbul, Cem Yayınevi.
- Tunalı, İ., “Bir Kültür Kategorisi Olarak Avangard Üstüne”, *Rh+ Sanat*, Ekim, 2006. S. 14-15.
- Wilde, O., (2008), *Sanatçı: Eleştirmen Yalancı Katil* “Estetik ve Etik Üzerine”. (Çeviren: E. Soğancılar), İstanbul, İletişim Yayınları.
- Wolff, J., (2000), *Sanatın Toplumsal Üretimi*, (Çeviren: A. Demir), İstanbul, Özne Yayınları.
- Ziss, A., (2009), *Estetik Gerçekliği Sanatsal Özümsemenin Bilimi*, (Çeviren: Y. Şahan), İstanbul, Yorum Sanat Yayınevi.